

Методологічна основа дослідження локальної нормотворчості

І. С. Кириленко

аспірант кафедри теорії права та держави
юридичного факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджується методологічна основа аналізу локальної нормотворчості. Через основні методологічні підходи визначена природа та сутність локальної нормотворчості як багатоаспектного явища, визначені основні методи і принципи теоретико-правового осмислення цієї категорії.

Ключові слова: локальна нормотворчість, методологічні підходи, методи та принципи наукового пізнання.

Исследуется методологическая основа анализа локального нормотворчества. Посредством применения основных методологических подходов определена природа и сущность локального нормотворчества как многоаспектного явления, определены методы и принципы этой категории.

Ключевые слова: локальное нормотворчество, методологические подходы, методы и принципы научного познания.

This article examines methodological basis of analysis of local rulemaking. Because the basic methodological approaches defined the nature and essence of the local law-making as a multidimensional phenomenon, the basic methods and principles theoretical and legal interpretation in this category.

Keywords: local rulemaking, methodological approaches, methods and principles of scientific knowledge.

Об'єктивність наукових досліджень, закономірностей формування та функціонування державно-правових інститутів і результативність пошуків їх розвитку та вдосконалення безпосередньо залежать від методологічної основи науково-практичної діяльності. Не є винятком і дослідження локальної нормотворчості, актуальність якої в сучасних умовах розвитку України суттєво підвищується. Це обумовлює необхідність наукового розгляду поняття локальної нормотворчості та практики її реалізації за допомогою відповідних методів аналізу й пізнання у соціумі.

Певні аспекти методів дослідження різних рівнів нормотворчості були предметом розгляду вітчизняних вчених С. Д. Гусарева, В. В. Дудченко, О. В. Зайчука, М. І. Козюбри, А. А. Козловського, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабіновича, С. П. Рабіновича, О. В. Скакун, Ю. С. Шемшученка. Однак методологічна основа аналізу локальної нормотворчості в сучасній юридичній науці ще не була предметом наукових пошуків. Саме це і обумовило мету нашої публікації, яка полягає у:

- визначенні методологічного інструментарію дослідження локальної нормотворчості;
- дослідженні системи методологічних підходів до характеристики локальної нормотворчості;
- виокремленні системи методів наукового аналізу цієї категорії.

Перш ніж перейти до аналізу методологічної основи дослідження локальної нормотворчості, на нашу думку, необхідно виокремити існуючі у сучасній юридичній літературі підходи до формування методологічного інструментарію дослідження. Один із підходів охоплює ідеї, які визначають метод дослідження як взаємопов'язану єдність його теоре-

тико-понятійного апарату [1, с. 436-451]. Відповідно до іншого підходу метод є сукупністю загальних та спеціальних методів пізнання [2, с. 60-71]. На наш погляд, ці підходи мають дещо спрощений характер, віддаючи перевагу або ж теоретико-понятійному апарату, або ж загальним і спеціальним методам дослідження, що не сприяє об'єктивному й повному дослідженню предмета. Ефективнішим є підхід, який характеризує метод як сутність загальних, спеціальних і одиничних прийомів та способів наукового пізнання, основу яких складає теоретико-понятійний апарат [3, с. 33-37]. Це розуміння методу надає можливість поєднати базові категорії дослідження (у нашому випадку нормотворчості та локальної нормотворчості). Однак, на нашу думку, і цей підхід не розкриває всієї складності та багатоспектності розуміння методологічного інструментарію аналізу поставленої проблеми. Вважаємо прийнятним для дослідження природи локальної нормотворчості ідею О. Ф. Скакун про можливість виокремлення в системі методологічної основи загальних підходів, методів та принципів пізнання [4, с. 9] та визначення в системі методів філософських, загальнонаукових і спеціальних способів пізнання [5, с. 14].

Важливе значення для дослідження локальної нормотворчості має методологічний підхід, а саме вихідні начала, які визначають шлях, стратегію вирішення поставленої задачі; принципову методологічну орієнтацію дослідження, з позицій якої розглядається об'єкт вивчення; принципове положення, що формує загальну стратегію дослідження [6, с. 9]. Основні ознаки методологічного підходу: він застосовується функціонально, враховує мету і завдання дослідження, не має форми теорії (на відміну від методу), включає елементи методів інших наук, є результатом методологічної тран-

сформації філософії та загальнотеоретичної науки [7, с. 214-215].

На наш погляд, при дослідженні локальної нормотворчості стануть у нагоді синергетичний підхід, що визначає роль локальної нормотворчості в процесі самоорганізації соціальної системи, забезпечує врахування під час здійснення цього різновиду нормотворчості закономірностей і випадкових зв'язків взаємодії із суспільством як соціальним середовищем, яке обумовлює необхідність локальної нормотворчості та забезпечує реалізацію її результатів. Аксиологічний підхід, що спирається на ціннісні категорії, надає можливість з'ясувати властивості локальної нормотворчості, її здатність задовольняти потреби суб'єктів суспільних відносин, ступінь відповідності цього явища ідеальним уявленням про нього та можливості реального втілення положень локальних актів. Комунікативний підхід ґрунтується на властивості актів локальної нормотворчості забезпечити взаємодію суб'єктів через визначення їх місця в системі джерел права, можливість суб'єктивної інтерпретації їх положень, визначення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, забезпечення правового буття, встановлення варіантів правомірної поведінки та забезпечення поновлення порушених прав і інтересів суб'єктів суспільних відносин, а також правового компромісу. Герменевтичний підхід ґрунтується на уявленнях про способи тлумачення актів локальної нормотворчості. Він забезпечує вияв причин техніко-юридичної недосконало-сті локальних норм, визначення залежності юридичного змісту локальних актів від політико-культурних умов їх прийняття, з'ясування можливостей досягнення ними бажаного для суспільства і держави результату та забезпечення незалежності інтерпретації локального акту від особистих переживань інтерпретатора. Феноме-

нологічний підхід визначає локальну нормотворчість як феномен суспільно-правової дійсності, що може бути усвідомленим, залежить від діяльності компетентних органів, потребує втілення в конкретні життєві ситуації й реалізується певними суб'єктами для задоволення їх потреб та інтересів. Антропологічний підхід досліджує локальну нормотворчість з точки зору правового буття людей, можливості відображення та врівноваження різноманітних інтересів, взаємовпливу людини і локальних актів, можливостей локальної нормотворчості конкретизувати нормативні акти вищої юридичної сили до процесів життєдіяльності суб'єктів суспільних відносин, ролі локальної нормотворчості в процесі реалізації інтересів людини та подолання конфліктів.

Діяльнісний підхід аналізує нормотворчість через форми правової активності, що забезпечують процеси розробки локальних нормативних актів, їх прийняття та реалізацію, а також можливості вдосконалення цих актів відповідно до суспільних інтересів та потреб правової практики. Функціонально-інструментальний підхід забезпечує вивчення локальної нормотворчості через її функціональне призначення, що полягає у гарантуванні суспільного порядку шляхом регулювання та охорони суспільних відносин; визначення взаємовпливу локальної нормотворчості, держави та інститутів громадянського суспільства; аналіз правового локального впливу через систему правових засобів (заборон, дозволів, зобов'язань, заохочень, рекомендацій, покарань) і з'ясування ступеня їх дієвості та ефективності.

Узагальнюючи можливості різноманітних методологічних підходів в аспекті аналізу локальної нормотворчості, на нашу думку, правомірним є висновки про те, що вони забезпечують характеристику якісних властивостей, які визначають сутність локальної нормотвор-

чості як особливого феномену правової реальності, що має самоорганізаційні основи, взаємодіє і залежить від держави та інститутів громадянського суспільства, має ціннісне значення, усвідомлюється суб'єктами й забезпечує правове буття людей і їх правову активність.

Об'єктивність дослідження локальної нормотворчості потребує застосування не лише методологічних підходів, а й різноманітних методів. У сучасній науковій літературі відсутній усталений погляд на класифікацію методів пізнання. Єдиними методами, які науковці одноставно відносять до загальних і характеризують як базові, є діалектичний та матеріалістичний [8, с. 12]. Не заперечуючи таку тезу, ми приєднуємося до тих вчених, які відносять ці методи до філософсько-світоглядових, доповнюючи їх ідеалістичним та метафізичним способами пізнання [9, с. 178-180].

Загальнофілософські методи складають світоглядну основу аналізу локальної нормотворчості. Саме вони забезпечують дослідження природи та сутності цієї категорії. Серед цих методів необхідно акцентувати увагу на матеріалістичному методі, що виходить із ідеї про об'єктивність світу і його матеріальність. В процесі дослідження локальної нормотворчості він акцентує увагу на можливості її пізнання залежно від економічних умов розвитку суспільства, об'єктивності процесу нормотворчості. На нашу думку, саме матеріалістичний метод надає можливість зробити наукові висновки про те, що:

- локальна нормотворчість є об'єктивно існуючим правовим явищем;
- вона має суспільний характер;
- основу цього виду нормотворчості складають економічні відносини;
- локальна нормотворчість повинна відповідати об'єктивно обумовленим закономірностям розвитку суспільства та суспільним інтересам;

- локальна нормотворчість належить до надбудови суспільства як держава і право.

Особливого значення для дослідження локальної нормотворчості має діалектичний метод, який засновується на ідеї про всезагальні закони розвитку суспільства, про взаємозв'язок явищ, їх вдосконалення. Застосування цього методу надає можливість зробити такі висновки щодо локальної нормотворчості:

- це динамічне явище, що за певних умов виникає та змінюється;
- це різновид нормотворчості, що має тенденцію до вдосконалення та розвитку;
- локальна нормотворчість взаємопов'язана із політичними, економічними, культурними, національними, історичними процесами й факторами;
- локальну нормотворчість слід вивчати у зв'язку з юридичною практикою;
- це явище взаємопов'язане із державою як засобом гарантування локальної нормотворчості.

Застосування ідеалістичного методу забезпечує аналіз локальної нормотворчості через вивчення ідей, наукових теорій і правових концепцій. Застосовується:

- в процесі дослідження природи локальної нормотворчості та інших правових явищ;
 - для визначення залежності локальної нормотворчості від правосвідомості і правової культури суб'єктів права;
 - в процесі визначення мети локальної нормотворчості, що полягає в узгодженні волі індивідуальних суб'єктів.
- За допомогою метафізичного методу, який націлений на визначення незмінності та стабільності державно-правових інститутів, можливо охарактеризувати:
- локальну нормотворчість на категоріальному рівні з точки зору її ознак, рис та властивостей;
 - сутність локальної нормотворчості;

- сучасний стан локальної нормотворчості;
- самостійність локальної нормотворчості як феномену, який може бути абстрагований від інших суспільних явищ.

Філософські методи не існують ізольовано, оскільки кожен із них поглиблює уявлення про певний аспект локальної нормотворчості, а в сукупності вони цілісно розкривають це явище.

Важливо також зазначити, що теоретичне значення локальної нормотворчості, її націленість на забезпечення комунікації надають можливість залучити до процесу дослідження цього явища новітні філософські методи пізнання [10, с. 26-30], основними серед яких є герменевтичний, що характеризує локальну нормотворчість як елемент правової реальності, який включає інтерпретацію; феноменологічний, що формує уявлення про локальну нормотворчість як явище, що не потребує доказів свого існування та має нормативний вияв; синергетичний виявляє значення локальної нормотворчості для державного управління; антропологічний, що визначає відповідність локальної нормотворчості людському виміру та її можливості щодо відображення й забезпечення суб'єктивних прав і інтересів; комунікативний, який надає можливість визначити роль локальної нормотворчості у забезпеченні ефективної взаємодії суб'єктів суспільних відносин.

Завдяки використанню системи філософсько-світоглядових методів, ми визначаємо локальну нормотворчість як самостійне юридичне явище, яке характеризується власними ознаками, залежить від рівня розвитку економічних відносин, змінюється і вдосконалюється під впливом об'єктивних факторів та належить до правової надбудови суспільства.

Саме складний і багатоаспектний характер локальної нормотворчості обу-

мовляє необхідність конкретизації філософських методів системою загальнонаукових прийомів дослідження. За допомогою загальнонаукових методів ми забезпечимо об'єктивне дослідження локальної нормотворчості, виокремимо її особливості як теоретико-правової категорії й феномену політико-правової практики, дослідимо закономірності реалізації та вдосконалення локальних актів. Не дивлячись на існуючі різноманітні наукові погляди на систему загальнонаукових методів [11, с. 18-24], на нашу думку, найбільш придатними для вивчення локальної нормотворчості є такі:

- історичний метод стане в нагоді в процесі з'ясування становлення наукових поглядів на локальну нормотворчість як теоретичну категорію, визначення закономірностей розвитку цього явища, співвідношення мети створення локальних нормативних актів та їх реального значення для суспільства, формування теоретичних висновків щодо локальної нормотворчості різних історичних етапів розвитку держави;
- порівняльний метод забезпечує можливість виокремлення спільних та особливих рис нормотворчості, правотворчості та локальної нормотворчості, порівняння повноважень різноманітних суб'єктів локальної нормотворчості, вивчення зарубіжного досвіду у сфері локальної нормотворчості з метою запозичення позитивної практики. Особливо зростає значення цього методу в умовах посилення інтеграційних процесів у сучасному світі [12, с. 47];
- формально-логічний метод дослідження засновується на законах і формах мислення, що вироблені та застосовуються формальною логікою. Найважливішими з них є аналіз, що забезпечує дослідження локальних нормативних актів на рівні їх елементів

та аналіз кожного з актів як елементу системи підзаконних актів; синтез забезпечує можливість виокремлення спільних рис локальних нормативних актів та системи підзаконних на основі уявлень про нормативні акти; індукція спричиняє вивчення локального акту як одиничного та елементу системи локальних актів (особливого) як результату локальної нормотворчості (загального); дедукція є способом, що має зворотний від індукції характер та надає можливість дослідити систему локальних актів і здійснити їх класифікацію; аналогія можлива в процесі аналізу локальної нормотворчості в різноманітних державах та різних правових системах;

- функціональний метод забезпечує вивчення умов функціонування локальної нормотворчості, її розвиток, шляхи вдосконалення функціонального спрямування локальної нормотворчості та її призначення в суспільстві.

Повнота дослідження локальної нормотворчості потребує застосування методів, які забезпечують деталізацію пізнання цього явища, конкретизуючи філософські та загальнонаукові методи до предмета дослідження. Найбільш важливими серед них для вивчення локальної нормотворчості є системний, що характеризує локальну нормотворчість як системне явище, результатом якого є система актів, які належать до нормативних підзаконних актів, а також визначає взаємодію та взаємозв'язок цих актів; структурно-функціональний забезпечує аналіз локальної нормотворчості як самостійного феномену, який має власну структуру, аналізує локальні акти з точки зору їх будови та визначає функціональне призначення як локальної нормотворчості, так і її результатів; формально-догматичний метод забезпечує аналіз змісту локальної нормотворчості шляхом дослі-

дження норм, юридичної техніки локальних актів та правовідносин, що виникають на їх основі; забезпечує виокремлення ознак локальної нормотворчості, обґрунтування критеріїв класифікації локальних нормативних актів та дослідження практики їх реалізації.

Аналіз локальної нормотворчості потребує застосування конкретно-наукових методів, які є результатом дослідження інших наук, у т. ч. неюридичного характеру. Йдеться передусім про конкретно-соціологічний метод, націлений на вивчення соціальної обумовленості, соціальної дії та соціальної ефективності локальної нормотворчості і аналіз зворотного впливу соціальних факторів на неї. Застосовується шляхом соціологічних опитувань ставлення населення до локальної нормотворчості та акцентування уваги на проблемних її аспектах.

Метод правового моделювання пов'язаний із формулюванням моделі локальної нормотворчості, що надає можливість найбільш повно досягти завдання й мети локального регулювання, визначення щодо результату моделювання та можливостей впровадження ефективної моделі локальної нормотворчості у правову практику.

Метод правового прогнозування пов'язується з динамічним характером локальної нормотворчості. Він забезпечує обґрунтування наукових прогнозів її розвитку, можливої зміни природи і сутності цього різновиду нормотворчості, підвищення ефективності актів локальної нормотворчості та їх ролі в процесі управління суспільством.

Аналіз методів дослідження локальної нормотворчості обумовлює правомірність таких висновків:

1. Локальна нормотворчість є складним багатоаспектним явищем, дослідження якої потребує серйозної методологічної основи.

2. Методологічну основу аналізу локальної нормотворчості складає система методологічних підходів та методів.

3. Методологічні підходи надають можливість визначити природу та сутність локальної нормотворчості як феномену правової реальності, що залежить від держави та інститутів громадянського суспільства, має ціннісне значення, забезпечує взаємодію суб'єктів.

4. Дослідження локальної нормотворчості потребує застосування системи філософсько-світоглядових методів, які визначають її як самостійне явище, яке має певні ознаки, залежить від ба-

зисних відносин, має динамічний характер та належить до правової надбудови; загальнонаукових методів, що акцентують увагу на об'єктивності локальної нормотворчості, історичному характері цього явища, його формально-логічних властивостей та функціональному призначенні; спеціальних методів, що аналізують локальну нормотворчість як системне, структуроване явище, яке має певний зміст, форму, належить до системи нормотворчості, певним чином удосконалюється відповідно до інтересів та потреб особи, суспільства і держави.

Список використаної літератури

1. *Кохановский В. П.* Философия и методология науки : учеб. / В. П. Кохановский. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 576 с.
2. Проблемы методологии социального познания / Под ред. проф. В. А. Штофа. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1985. – 181 с.
3. *Ципеліус Р.* Юридична методологія / Пер. адаптація, приклади з права України і список термінів Н. Корнута. – К. : Реферат, 2004. – 176 с.
4. *Скакун О. Ф.* Теорія права і держави : підруч. / О. Ф. Скакун. – К. : Алерта ; КНУ ; ЦУЛ, 2009. – 520 с.
5. *Луць Л. А.* Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. / Л. А. Луць. – К. : Атіка, 2010. – 412 с.
6. Порівняльне правознавство в системі юридичних наук: проблеми методології: моногр. / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К., Вид-во «Юридична думка», 2006. – 432 с.
7. *Скакун О. Ф.* Методологічний підхід і метод у порівняльному правознавстві: їхнє співвідношення / О. Ф. Скакун // Про українське право. – Часопис кафедри теорії та історії держави і права КНУ імені Тараса Шевченка. – К. : Грамота, 2009. – 384 с. ; *Дудченко В. В.* Філософсько-методологічні підходи до права у вітчизняній юриспруденції / В. В. Дудченко. – Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна : зб. наук. статей. – К. : ДУХ і ЛІТЕРА, 2013. – С. 79-91.
8. *Манжул І. В.* Визначення методів пізнання у науковій літературі / І. В. Манжул // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 1. – С. 11-17.
9. *Рабінович П. М.* Філософія права : навч. посіб. у 5-ти ч. / П. М. Рабінович. – Львів : Галицький друкар, 2014. – Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. – 232 с.
10. Загальна теорія держави і права / За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 584 с.
11. *Нерсесянц В. С.* Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. – М., 1999. – 552 с.
12. *Протасов В. М., Протасова М. В.* Лекции по общей теории права и теории государства / В. М. Протасов, М. В. Протасова. – М. : Изд. дом «Городец», 2010. – 243 с.